

Julgeolekuorganite “uue töömeetodi” juurutamine relvastatud vastupanuliikumise vastu 1945. aastal

Tõnu Tannberg

Sõja lõppemine 1945. aastal ei tähendanud NSV Liidule sisemist rahu. Impeeriumi mitmes piirkonnas, eelkõige Lääne-Ukrainas ja Baltikumis, jätkus vastupanu uuele režiimile. Õigupoolest algas see vastupanu kohe pärast Baltikumi taasokupeerimist Punaarmee poolt 1944. aasta hilissügisel ja veelgi enam uue aasta alguses. Selle mastaapsust ja kestvust ei osanud Moskva võimurid ette näha ja ulatuslik relvastatud vastupanuliikumine neil aladel kujuneski sõjajärgsetel aastatel üheks olulisemaks sisepoliitiliseks probleemiks. Relvastatud vastupanu ulatus ja selle sitkus tuli Kremli võimuladvikule üsna ootamatu ja mõistagi ebameeldiva üllatusena – sellist “sõda pärast sõda” Moskvast ei oodatud. Moskva oli relvastatud vastupanu kiirest mahasurumisest nimetatud piirkondades huvitatud nii välis- kui ka sisepoliitilistel põhjustel. Kuni vastupanu polnud maha surutud, ei saanud keskvoim neid territooriume täielikult kontrollida, vallutust ei saanud pidada lõplikuks. Seega oli vastupanu püsimine aastatel 1939–1940 okupeeritud territooriumidel oluline takistus nende alade sovetiseerimisel. Ühtlasi oli vaja ka maailmale demonstreerida impeeriumi monoliitsust tõrjumaks tagasi Lääne süüdistusi. Kuid hoolimata keskvoimu püüdlustest ja Jossif Stalini enda mitmekordsetest suunistest ei suudetud vastupanuliikumist siiski mõne aastaga likvideerida. See õnnestus alles 1950. aastate alguses.

Vastupanuliikumise mahasurumine Ukrainas, Valgevenes ja Baltikumis oli esialgu liiduvabariikide siseasjade rahvakomissariaatide (NKVD)¹ õlul. Moskvast koordineeris seda tegevust 1941. aastal moodustatud NSV Liidu NKVD Banditismivastase Võitluse Osakond (BVVO), mis 1. detsembril 1944. aastal reorganiseeriti peavalitsuseks. Senise BVVO staatuse tõstmine oli otseselt seotud sellega, et “vabastatud” territooriumidel pörkasid võimud kokku ootamatult tugeva relvastatud vastupanuga, eriti Ukraina läänepiirkondades ning Leedus. 1947. aastal anti selle “valdkonnaga” tegelevad struktuuriüksused kolmes Balti liiduvabariigis aga hoopis riikliku julgeolekuministeeriumi käsutusse. Ka Eesti NSV siseministeeriumis lõpetas tegevuse BVVO ning selle institutsiooni mantlipärijaks sai Eesti NSV riiklikus julgeolekuministeeriumis moodustatud 2-N osakond.² Selline vangerdus oli selge umbusaldusavaldu liiduvabariikide siseministeeriumidele, kelle tegutsemist relvastatud vastupanu mahasurumisel peeti ebapiisavaks. Tähelepanuväärne on tõsiasi, et üleliiduliselt relvastatud vastupanuliikumise mahasurumist koordineeriv Banditismivastase Võitluse Peavalitsus anti siseministeeriumi käest julgeolekuministeeriumile üle alles 1950. aastal.

Alljärgnevalt on publitseeritud Eesti NSV siseasjade rahvakomissari Aleksander Resevi ettekanne, mille ta 1945. aasta aprillis saatis Moskvasse NSV Liidu NKVD Banditismivas-

¹ 1946. aastal nimetati senised rahvakomissariaadid NSV Liidus ümber ministeeriumideks.

² Vt. Eesti NSV NKVD BVVO tegevuse kohta lähemalt: P. Kuusk. Nõukogude võimu lahingud Eesti vastupanuliikumisega. Banditismivastase Võitluse Osakond aastatel 1944–1947. Tartu, 2007.

tase Võitluse Peavalitsuse ülemale, riikliku julgeoleku 3. järgu komissarile A. Leontjevile. See ettekanne võtab kokku seni tehtu relvastatud vastupanuliikumise vastases võitluses Eesti NSV-s, “kaardistab” olukorra ning tutvustab ka lähemalt julgeolekuorganite poolt kasutusele võetud “uut töömeetodit”, mis A. Resevi sõnul tähendas “bandede laostamist, kombineerides agentuurseid ja tšekistlik-sõjaväelisi aktsioone poliitilise selgitustööga bandiitide, illegaalide, nende sugulaste ja kohalike hulgas”. Selle “uue töömeetodi” “maaletoojaks” oli NSV Liidu NKVD Banditismivastase Võitluse Peavalitsuse esindaja, julgeoleku alampolkovnik Slepnev, kes saabus Eestisse 1945. aasta veebruaris, olles enne “nõustanud” Leedu NSV julgeolekuorganeid. Kõrgete julgeolekuorganite emissaride saatmine kohtadele oli ka selge tunnistus, et vastupanuliikumise ulatus oli Moskvast probleemiks ja selle mahasurumist ei saanud usaldada ainult kohalikele julgeolekuorganitele. Ka Eestis oli 1945. aasta alguses metsavendlus aktiveeru-

nud ning see omakorda sundis julgeolekuorganeid oma tegevust ja, mis veelgi olulisem, eri ametkondade koostööd tõhustama. Üllatavalt nimetatud “uue töömeetodi” rakendamine praktikas tähendaski eelkõige nüüd ka Eesti NSV riikliku julgeoleku rahvakomissariaadi kaasamist relvastatud vastupanu vastasesse võitlusesse ning mõlema rahvakomissariaadi ühendatud operatiivgruppide loomist. Esimene selline ühine operatiivgrupp loodi 1945. aasta veebruaris ning see asus tegutsema Järvamaal kui tollal kõige enam “banditismist” nakatunud maakonnas, kusjuures konkreetseks sihtmärgiks valiti Koigi vallas tegutsev metsavendade salk, mida juhtis Karl Vaasna.³ See operatsioon pidigi olema näitlikuks õppetunniks “uue töömeetodi” rakendamisest Eesti NSV oludes. Iseenesest polnud selles “meetodis” suurt midagi uut, see tähendas “vaid operatiivtöö põhitõdede” formuleerimist ja rakendamist Eesti NSV-s.⁴

Dokumendi on tõlkinud ja kommenteerinud Jaan Isotamm.

Dokument

Täiesti salajane

NSVL NKVD BANDITISMIVASTASE VÕITLUSE
PEAVALITSUSE ÜLEMALE
RIIKLIKU JULGEOLEKU 3. JÄRGU KOMISSARILE

sm. LEONTJEVILE.

ETTEKANNE

(Eesti NSV territooriumi mässulise, desertöörliku ja muu vaenuliku elemendi bandedest puhastamisel tehtud töö tulemustest).

Nõukogude Eesti territooriumi Saksa vallutajatest vabastamise hetkest peale on ENSV NKVD teinud ära märkimisväärse töö Eesti puhastamisel vaenulikest ja bandiiditsevatest elementidest.

1944. aasta septembrist kuni 1945. aasta 15. veebruarini likvideeriti 37 mässulist bandiidigruppi, liikmete üldarvuga 278 isikut. Üksikbandiite, sõjalis-fašistliku organisatsiooni “Omakaitse” liikmeid ja muid abilisi ning käsilasi on arreteeritud 360 isikut.

³ Vt. ühendatud operatiivgruppide tegevuse kohta lähemalt: P. Kuusk. Nõukogude võimu lahingud Eesti vastupanuliikumisega, lk. 51–94.

⁴ Samas, lk. 51.

Punaarmee desertööre ja sõjaväeteenistusest kõrvalehoidjaid, kes on üle antud Sõjakomissariaatidele, maakondlikele sõjakomissariaatidele ja Prokuröridele, on kinni peetud 1435 isikut.

Peale selle on kinni peetud ja erilaagritesse saadetud Saksa sõjaväe endisi sõjaväelasi ja muid isikuid 1372.

Kogu selle kontingendi kindlakstegemine ja kinnivõtmine teostati agentuurluure baasil ENSV NKVD operatiivkoosseisu jõududega NKVD sisevägede 260. ja 138. laskurpolgu osavõtul.

Hoolimata kõigist neist aktsioonidest jätkas mõne Eesti maakonna territooriumil tegutsemist suur hulk mässulisi bandiitlikke grupe ning metsades varjas end suur hulk desertööre, kõrvalehoidjaid ja muid relvastatud illegaale.

ENSV NKVD operatiivarvel oli 1945. aasta 10. veebruari seisuga:

Maakonna nimi	Bandiitlikke grupe	Neis liikmeid	Üksik-bandiite	Desertööre	Kõrvalehoidjaid	“Omakaitse” liikmeid, karistus-salklasi, abistajaid jt. nõukogudevastaseid	Politseinikke
VIRU-MAA	7	53	68	72	130	600	100
JÄRVA-MAA	5	62	18	17	125	300	150
NARVA	-	-	-	-	-	-	50
TARTU-MAA	1	3	9	78	699	800	250
VALGA-MAA	-	-	12	5	13	300	100
VÕRU-MAA	-	-	7	46	350	400	150
SAARE-MAA	-	-	17	5	11	300	100
PÄRNU-MAA	4	13	-	27	586	500	150
LÄÄNE-MAA	2	16	11	120	96	500	150
VILJAN-DIMAA	2	22	13	119	123	400	150
HARJU-MAA	1	4	13	94	471	400	350
KOKKU	22	175	158	853	2614	4500	1700

Paljud kindlakstehtud gruppidest ja üksikutest ei ilmutanud aktiivset relvastatud ja organiseeritud tegevust Nõukogude korra ja tema aktsioonide vastu, ent kujutasid endast ohtu ja olid baasiks aktiivsetele bandiitlikele väljaastumistele tulevikus. Katsete puhul neid kinni pidada osutasid nad relvastatud vastupanu.

Tehti kindlaks, et suurem osa kohalikest elanikest, olles fašistliku ja kodanlik-natsionalistliku agitatsiooni mõju all, ei teadnud tegelikku rahvusvahelist olukorda ega Nõukogude Liidu edusammusid ja rolli sõjas hitlerliku Saksamaaga.

Poliitiline selgitustöö kohalike elanike hulgas puudus. Seda ära kasutades levitasid vaenulikud

elemendid laimu Nõukogude korra ja Punaarmee kohta, hirmutasid elanikke massiliste mahalaskmiste ja arreteerimistega, veensid neid, et Nõukogude kord on ajutine nähtus. Ühed rääkisid, et sakslased tulevad peagi Eestisse tagasi. Teised väitsid, et varsti saabuvad liitlaste väed ja aitavad kehtestada Eestis vana kodanlikku õiguskorda 1940. aastale eelnenud põhiseadusega ning pole juhuslik, et metsas rippusid bandiitide ja illegaalide punkrites endise presidendi PÄTSI ja sõjaminister LAIDONERI⁵ portreed.

Selle vaenuliku propaganda tulemusena ei läinud illegaalideks mitte ainult aktiivsed vaenlased, vaid ka isikud, kes polnud sooritanud mingeid konkreetseid kuritegusid Nõukogude võimu ja vene rahva vastu.

Lähtudes olukorra analüüsist seadis ENSV NKVD endale ülesandeks lahutada mässuliste bandiidigruppide reaaliikmed ja illegaalid nende peameestest ning kasutada neid meie töös. Selleks otsustasime kasutada Eesti tingimustes uut töömeetodit – bandede laostamist, kombineerides agentuurseid ja tšekistlik-sõjaväelisi aktsioone poliitilise selgitustööga bandiitide, illegaalide, nende sugulaste ja kohalike elanike hulgas.

1945. aasta 15. veebruaril saadeti kõige enam nakatatud maakonda Järvamaale NSVL NKVD Banditismiga Võitlemise Peavalitsuse ja ENSV NKVD ühendatud operatiiv-sõjaväeline grupp riikliku julgeoleku alampolkovniku sm. SLEPNEVI juhatusel, mis alustas oma praktilist tööd Koigi vallas, kus tegutses hästi organiseeritud ja relvastatud 18-liikmeline bandiidigrupp, mida juhtis endine sõjalis-fašistliku organisatsiooni "Omakaitse" kompaniülem Karl VAASMA.

Agentuursete ja tšekistlik-sõjaväeliste aktsioonide, kohalike ühiskondlike ning usuliste autoriteetide ärakasutamise ning laiaulatusliku poliitilise selgitustöö tulemusena laostati Karl VAASMA bande lühikese aja jooksul täielikult, selle liikmed ja pealik VAASMA ise tulid vabatahtlikult operatiivgrupi juurde ning andsid relvad ära. Peale selle tegi operatiivgrupp kindlaks ja purustas 7 bandiitlikku röövligruppi, mis koosnesid "Omakaitse" organisatsiooni aktiivsetest liikmetest, desertööridest ja kõrvalehoidjatest, kokku 60 isikut. Neist 19 ilmusid vabatahtlikult.

Kokku arreteeris operatiivgrupp 39 isikut, legaliseeriti 37 isikut.

Operatiivgrupi Koigi vallas kasutatud kogemuste alusel otsustati viia samasugune töö läbi kogu Eesti territooriumil. Vastavalt sellele otsusele teostati järgmised aktsioonid:

1. 12.–14. märtsil viidi läbi kõigi ENSV NKVD ja NKGB maakondlike osakondade ülemate instruktiivne nõupidamine 8. armee vastuluureosakonna "Smerši" esindajate, Balti ringkonna piirivalvevägede staabi ja NKVD sisevägede üksuste ülemate osavõtul riikliku julgeoleku alampolkovniku SLEPNEVI ettekandega mässulis-bandiitliku elemendi, desertööride ja illegaalide laostamis- ja legaliseerimismeetodite kasutamisest.

2. Vabariigi territoorium jagati kaheks sektoriks. Viis põhjapoolset maakonda (Järvamaa, Virumaa, Harjumaa, Läänemaa, Saaremaa) jäid esimesse sektorisse ja kinnistati ENSV NKVD-le, selleks et teostada neis massilist agentuur-operatiivset ja poliitilist selgitustööd Koigi vallas kasutatud meetodil.

Teine sektor (Võrumaa, Valgamaa, Tartumaa, Viljandimaa, Pärnumaa) kinnistati samade ülesannetega ENSV NKGB-le.

3. Koigi vallas kasutatud kogemustest ja meie poolt kavandatud aktsioonidest kanti ette EK(b)P Keskkomiteele, kus kiideti see meetod heaks ja anti parajasti toimuval pleenumil vastavad juht-

⁵ Johan Laidoner oli sõjavägede ülemjuhataja, mitte sõjaminister.

nöörid Eestimaa K(b)P maakonnakomiteede esimestele sekretäridele, et nad annaksid operatiivgruppidele agitaatoreid ja propagandiste.

Peale selle valmistati Eestimaa K(b)P Keskkomitees ettekannete teesid rahvusvahelisest olukorrast, Nõukogude Liidu ja Punaarmee võimsusest koos üleskutsega illegaalidele ilmuda vabatahtlikult Nõukogude võimu organitesse; need teesid saadeti kõigisse partei maakonnakomiteedesse.

4. On töötatud välja aktsioonide konkreetsed plaanid ning NKVD ja NKGB operatiivgruppide tšekistlik-sõjaväelise koosseisu paigutus sektoritesse.

Vastavalt kavandatud aktsioonidele saatis ENSV NKVD Järvamaa, Virumaa, Läänemaa ja Pärnumaa maakondadesse 4 operatiiv-sõjalist gruppi üldarvuga 950 isikut. Neist on 93 NKVD ja miilitsa operatiivkoosseisust, NKVD sisevägede 260. laskurpolgu 58 ohvitseri ning 799 reavõitlejat ja seersanti ning 99 piirivalvesalgast.

ENSV NKGB saatis ühe operatiivgrupi tööle Võrumaa ja Valgamaa maakonda üldarvuga 831 isikut. Neist on 56 isikut NKGB ja NKVD operatiivkoosseisust ning 60 ohvitseri ja 715 reavõitlejat ning seersanti NKVD sisevägede 138. laskurpolgust.

Ühendatud operatiivgrupid tegid perioodil 20. märtsist kuni 5. aprillini nimetatud maakondades kindlaks, et kõik väljaselgitatud mässulis-bandiitlikud grupid ja illegaalide grupid koosnevad peamiselt endistest sõjalis-fašistliku organisatsiooni "Omakaitse" liikmetest, Saksa sõjaväe vabatahtlikest, reeturitest ja politseinikest. Nendega liituvad desertöörid 8. Tallinna eesti korpusest ja mobilisatsioonist kõrvalehoidjad.

Kõik need grupid koosnevad kohalikest elanikest, kes end varjavad oma talude peidikus ja lähedaste metsade punkrites.

Iga grupi ideelis-organisatsiooniline juhtimine lähtub endistest "Omakaitse" organisatsiooni kohalikest juhtidest, kes on illegaalsesse olukorda läinud Punaarmee saabudes ja olles ühendanud enda ümber "Omakaitse" liikmeid, desertööre, kõrvalehoidjaid, nõukogudevastast elementi hakanud juhtima bandiitlik-mässulisi grappe.

Kõikide bandiitlik-mässuliste gruppide, niihästi likvideeritute kui ka töödeldavate ühtset juhtimist kodanlik-natsionalistliku pörandaluse, sealhulgas admiral PITKA staabi ja vastase luureorganite poolt pole seni kindlaks tehtud.

Eesti rahvusest isikutest koosnevate bandiitlik-mässuliste gruppide blokeerumist teistest rahvustest bandedega pole samuti seni kindlaks tehtud.

Paljud nimetatud gruppidest, olles fašistliku ja kodanlik-natsionalistliku propaganda mõju all, hirmutasid elanikke mahalaskmiste ja vangistamisega, kutsusid mõnes kohas elanikke üles saboteerima ja mitte toetama Nõukogude võimu majanduslik-poliitilisi aktsioone, mitte minema Punaarmeesse, meessoost elanikel minema metsadesse ja relvi mitte ära andma.

See bandiitlik-mässuliste ja kodanlik-natsionalistlike gruppide õõnestustegevus mõjus paiguti negatiivselt Nõukogude võimu põhiliste majanduslik-poliitiliste aktsioonide teostamisele. Puude ja metsamaterjali varumine ning väljavedu, toiduainete normide täitmine ei ületanud mõnes kohas 15–25% plaanist.

Üksikutes küldes ja valdades nurjati kutsumine Punaarmeesse ning meessoost elanikud läksid metsa. Külvikohustuste täitmine ja Punaarmee fondi abistamine toiduainetega toimus üksikutel juhtudel. Järvamaal tehti kindlaks ainult üks talupidaja, kes avaldas vabatahtlikult nõusolekut külvata Punaarmee fondi jaoks 1 ha teravilja.

Niisugune olukord on seletatav sellega, et bandiitlik-mässulisel elemendil ja illegaalidel oli laialdane abistajate baas sugulaste ning kohalike elanike näol. Partei maakonnakomiteede poliitiline selgitustöö elanike hulgas küldes ja valdades puudus. Paljudes küldes polnud mitte ühtegi parteipropagandisti ega peetud ühtegi koosolekut. Seetõttu arvasid paljud elanikud, et Saksa väed

tulevad märtsis Eestisse tagasi, et Nõukogude Liidus on nälg ja laostus, nad ei teadnud, et Punaarmee on vabastanud Leedu, Ida-Preisimaa, Rumeenia, Bulgaaria, Ungari ja Tšehhoslovakkia. Nad ei teadnud, et Punaarmee peab lahinguid Berliini lähistel, et Soome on lõpetanud sõja Nõukogude Liiduga ja on kuulutanud sõja Saksamaale.

Sellist teadmatust rahvusvahelisest ja NSVL siseriiklikust elust ei tehtud kindlaks mitte üksnes talupidajate hulgas, vaid ka nõukogude töötajate hulgas valdades ja külavolinike seas. Näiteks ei teadnud Järvamaa Koigi valla täitevkomitee esimees Krimmi konverentsi otsusest ja seda, kes seal Nõukogude Liidu poolt osales.

Üheks peamiseks põhjuseks NKVD maakondlike osakondade nõrgas töös bandiitlik-mässuliste elementide likvideerimisel oli mitterahuldav töö agentuuriga, NKVD maakondlike osakondade töötajate üldine madal haridustase ning operatiivtöö kogemuste puudumine. Paljudes valdades polnud mitte ühtegi informaatorit. Mõningad informaatrid olid värvatud ilma küllaldase sihikindlusega, sidemeid ning lähenemisvõimalusi bandiitlik-mässulisele elemendile neil polnud. Kvalifitseeritud agendid, kes oleksid võinud imbuda bandiitlik-mässulistesse gruppidesse, polnud. Autoriteetidega ei töötatud.

Ühendatud operatiiv-sõjalised grupid paigutati nakatatud valdadesse 20–45-liikmeliste gruppidega, legendiga elanikele, et need on Punaarmee väeosad, mis saabusid rindelt Ida-Preisimaal pikaajalisele puhkusele.

Selle kinnitamiseks hakkasid kõik garnisonid elanike nähes korraldama poliitilisi ja sõjalisi õp-pusi ning kehtestasid range garnisoniteenistuse režiimi. Garnisonide saabumise päeval metsadesse põgenenud elanikud veendusid, et mitte kedagi ei lasta maha ega vangistata, ning tulid teisel-kolmandal päeval taludesse ja küladesse tagasi.

Ohvitserimundrites NKVD-NKGB operatiivtöötajad selgitasid välja talupidajad, kes olid sakslaste ajal kannatanud, perekonnad, kelle sugulased teenivad Punaarmees, kohalikud ühiskondlikud ja usulised autoriteedid, kõik kehvikud, kes olid saanud Nõukogude võimult maad 1940. aastal, ja Punaarmeesse lojaalselt suhtuvad isikud. Näiteks Koigi vallas Järvamaal tegid nad kindlaks:

VÄSKEMÄE, August Martini poja, 67-aastase, minevikus teenis Vene sõjaväes, oli 1934. aastal Eesti Riigikogu liige⁶. Oma maailmavaatelt demokraat, sakslaste ajal oli vangistatud oma demokraatlike vaadete pärast ja selle eest, et tema poeg teenis aastail 1941–1943 Punaarmees ning hukkus sõjas sakslastega.

MEIKOP, Elmi, 54-aastase, elas Eudu talus, varem teenis Vene sõjaväes, usuline autoriteet, Piibli jutlustaja.

Operatiivgrupp tegeles nende autoriteetidega ning suunas nad bandiitide, illegaalide ja nende sugulaste juurde ülesandega agiteerida metsast väljatuleku ning vabatahtliku garnisonidesse ilmumise poolt.

Nende töö tulemusena tuli vabatahtlikult välja 18 bandiiti ja illegaali. Neist 6 värvati operatiivgrupi poolt ja kasutati teiste bandede töötlemiseks ning laostamiseks.

Värbamised agentuurvõrku toimusid kompromiteerivate materjalide põhjal isikute hulgas, kes olid vabatahtlikult välja tulnud, nende varjajate ja sugulaste hulgas. Näiteks värvati Ambla vallas marsruutagendiks endine "Omakaitse" pealik Endel LADO, sündinud 1920. aastal, kes hästi tundis kõiki valla "Omakaitse" liikmeid, reetureid, käsilasi ja kõrvalehoidjaid.

Paide vallas värvati bande liikme TSUMANI tütar UUSLIK, kes tegi operatiivgrupi ülesandel kindlaks 12-liikmelise bande ja tõi neist vabatahtlikule ilmumisele 4 bandiiti ning juba nende kaudu arretereeriti 2 bande liiget ja ülejäänud 4 legaliseeriti.

⁶ V Riigikogus ega üldse üheski Riigikogus sellenimelist isikut polnud. Arvatavasti tegi nuhk ennast tähtsamaks, võib-olla oli olnud näiteks vallavolikogus. Ka nimi on ilmselt valesti kirjutatud, nagu peaaegu kõik käesoleva dokumendi perekonnanimed.

Väinjärve vallas tehti kindlaks, et bandepealik JAKOVETS⁷ elab kokku kooliõpetaja Elma KRAMBERGIGA ja et viimase korterit külastavad sageli bande liikmed.

KRAMBERG saadi kätte ja värvati. Tema töö tulemusena laostati bande, vabatahtlikult ilmus 4 liiget ja andis relvad ära.

Värskelt värvatud agente ei saadetud mitte ainult bandiitliku elemendiga tegelema, vaid ka välja selgitama ning paljastama bandiitide agente ja nende abistajaid. Äsja värvatud agentide andmete põhjal paljastati ja vangistati VALEMSAAR, NURK, RAKK, MIKALAI jt., kes jälgisid meie garnisonide tegevust ja hoiatasid bandiite meie väeosade liikumisest, peale selle veensid nad kõik bandiite, illegaale ja nende sugulasi metsa jääma, teatades seejuures: “ärge uskuge venelasi”, “venelased petavad teid, kahe nädala pärast arreteeritakse kõik vabatahtlikult väljatulnud ja saadetakse Siberisse”.

Paindlikumaks operatiivjuhtimiseks organiseeriti teenindavates maakondades 3-4 operatiivsektorit. Neist igasse kuulus 3-4 vallagarnisoni.

Kõik sõjalised operatsioonid asustatud punktides, metsades ja teedel toimusid reeglina agentuurluure baasil.

Näiteks sai Koigi valda paigutatud operatiivgrupp agendilt ettekande, et ühes metsatalus Palastvere küla lähedal asub 1941. aastal mahalastud bandiidi, aktiivse metsavenna majas hästirelvastatud 5-liikmeline bande endistest “Omakaitse” liikmetest, mida juhib Saksa sõjaväe kapral Ralf KELDER, keda autasustati Saksa Raudristiga.

Kell 12 öösel saadeti pimeduse varjus mööda metsaradu operatiiv-sõjaline 20-meheline grupp koos kahe käsikuulipildujaga. Teejuhi rollis oli ümberriietatud agent.

Saabudes kell 1.30 öösel talu lähedusse uurisid grupi ohvitserid maastikku, hoonete asetust ja neile lähenemist, mille järel piirati talu salaja väegrupi poolt sisse.

Koidikul algas löökgrupp operatsiooni hoonete ülevaatusega. Sel hetkel avasid bandiidid küünist automaaditule meie võitlejate pihta. Ettepanekust alla anda bandiidid loobusid.

Pärast seda viskas granaadiheitjate grupp bandiitide pihta granaate, küün aga pandi põlema. Kolm bandiiti, nende hulgas peamees KELDER, tormasid tagavarauksest välja ning püüdsid tulistades varjuda metsa, kuid selles suunas salapostidel asuvad võitlejad tapsid nad kõik.

Neljas bande liige oli 30 minutit peidikus põlevas küünis ja roomas alles pärast tõsiste tulehaavade saamist küünist välja ning andis alla. Viies liige võeti kinni küüni kõrval asuvast saunast. Bandiitidelt saadi kätte 3 vintpüssi, 2 automaati, 1 revolver. Peale selle lõhkes hulk granaate ja padruneid põlevas küünis.

Meie poolel kaotusi polnud.

Kabala vallas likvideeriti agentuurtöötuse käigus 7-liikmeline bande, mis koosnes endistest “Omakaitse” aktiivsetest liikmetest ja mida juhtisid KIVISILD ning RENNING. Bandiitide punkrist saadi kätte 8 vintpüssi, 5 automaati, 2 jahipüssi, 1800 lahingpadrunit, 1 raadiovastuvõtja, 2 telefoniaparaati.

Võhmuta vallas likvideeriti 19-liikmeline endistest “Omakaitse” liikmetest koosnev bande, mida juhtis nende pealik TÜRK. Operatsiooni tulemusena tapeti 2 bandiiti, 2 vangistati ja 15 legaliseeriti.

Halinga vallas laostati täielikult agentuur-sõjaväeliste aktsioonide ja illegaalide sugulastega tehtava selgitustöö tulemusena 11-liikmeline grupp sõjaväeteenistusest kõrvalehoidjaid, mida juhtis bandiit Hendrik KOLT. Kõik grupi liikmed tunnistasid end süüdi ja legaliseeriti.

⁷ Väinjärve vallast arreteeriti 1948. aastal Voldemar Jakovits (1910), kellele mõisteti 25 aastat, vabanes 1963. aastal Dubravlagist.

Abja vallas laostati täielikult bandiitide ja kõrvalehoidjate 19-liikmeline grupp, mida juhtis bandiit MÄGI. Välja tulles andsid bandiidid ära ühe automaadi, 3 vintpüssi ja 300 lahingpadrunit.

Velise vallas likvideeriti agentuurtöötluse tulemusel 19-liikmeline relvastatud bandiitlik-mässuline grupp, mida juhtis "Omakaitse" aktiivne liige Hendrik OVIR. Bande võeti kinni sel hetkel, kui nad kogunesid nõupidamisele ühes talus. Toas, kus toimus grupi liikmete nõupidamine, oli lahti rullitud Eesti kodanliku vabariigi lipp.

Bandiitlikelt mässulistelt võeti ära 19 vintpüssi, 4 automaati, 5 püstolit, 1 kuulipilduja, 7 granaati, 2100 padrunit.

Kõik NKVD ja NKGB operatiivgrupid pidasid peale agentuurluure ja tšekistlik-sõjaväeliste aktsioonide individuaalseid poliitvestlusi taludes bandiitide, illegaalide ja nende sugulastega, seejärel korraldasid külades ja hiljem ka vallakeskustes talupidajate koosolekuid legaliseeritute ja nende sugulaste osavõtul, kus jutustati Nõukogude Liidu ja Punaarmee võimsusest ning edusammudest sõjas hitlerliku Saksamaaga, vene rahva vennalikust suhtumisest eesti rahvasse, fašistliku propaganda salakavalaist meetodeist.

Selliseid koosolekuid peeti:

Koigi vallas 400 inimese osavõtul
Võhmuta vallas 400 inimese osavõtul
Väinjärve vallas 180 inimese osavõtul
Vajangu vallas 180 inimese osavõtul
Rakke vallas 300 inimese osavõtul
Ambla vallas 250 inimese osavõtul
Albu vallas 200 inimese osavõtul
Lehtse vallas 250 inimese osavõtul
Särevere vallas 270 inimese osavõtul
Märjamaa vallas 59 inimese osavõtul
Velise vallas 120 inimese osavõtul
Halinga vallas 60 inimese osavõtul
Abja vallas 110 inimese osavõtul
Tahkuranna vallas 45 inimese osavõtul

Koosolekutel esinesid sõnavõttudega partei maakonnakomiteede sekretärid, propagandistid ja agitaatorid, Koigi ja Särevere vallas aga esinesid ENSV siseasjade rahvakomissar sm. RESEV ja Eestimaa K(b)P KK sekretär sm. PUUSEPP.

Meie agitaatorite ettekandeid ja sõnavõtte võtsid elanikud vastu suure vaimustuse ja tänuga Nõukogude võimu suhtes. Koosolekutel esinesid legaliseeritud, nende sugulased ja nimekad talupidajad. Tänutäheks Nõukogude võimule võtsid koosolekutel osalejad endale kohustuse külvata Punaarmee fondi hektarite kaupa maad ning annetasi vilja ja liha Punaarmee fondi, kutsusid kõiki illegaale üles metsast välja tulema, alluma Nõukogude võimu seadustele ning paljastama nõukogudevastase agitatsiooniga tegelevaid keelepeksjaid.

Mõnes kohas esitati pärast koosolekut näidendeid maakonnateatrite näitlejate ja isetegevuse jõududega ning rahvatantse NKVD 260. laskurpolgu orkestri saatel.

NKVD-NKGB ühendatud operatiivgruppide tšekistlik-sõjaliste aktsioonide ja poliitilise selgitustöö kompleksi tagajärjel on meil järgmised tulemused:

Järvamaal (operatiivgrupi ülem NSVL NKVD Banditismivastase Võitluse Peavalitsuse esindaja riikliku julgeoleku alampolkovnik SLEPNEV)

on likvideeritud bandiitlik-mässulisi gruppe täielikult	14
osaliselt	6
(nimestik lisatakse)	
liikmete üldarvuga	131 isikut
koos üksikbandiitidega kokku	285 isikut
Nendest:	
tapetud bandiite	8
arreteeritud	154
legaliseeritud	123
Konfiskeeritud relvi:	
kuulipildujaid	31
vintpüsse	93
automaate	6
revolvreid	12
Võrku on värvatud:	
marsruutagente	8
salajasi informaatoreid	45
	<hr/>
	53

Virumaal (ühendatud operatiivgrupi ülem NSVL NKVD Banditismivastase Võitluse Peavalitsuse esindaja riikliku julgeoleku alampolkovnik sm. SLEPNEV, tema abi Virumaal riikliku julgeoleku kapten sm. LAVUTIN)

on likvideeritud bandiitlik-mässulisi gruppe	7
liikmete üldarvuga	40 isikut
(nimestik lisatakse)	
koos üksikbandiitidega kokku arreteeritud	143 isikut
Nendest:	
“Omakaitse” juhte	17
“Omakaitse” aktiivseid liikmeid	81
kõrvalehoidjaid	29
Punaarmee desertööre	8
sama operatiivgrupp pidas k.a märtsis kinni allatulistatud lennuki 4-liikmelise meeskonna legaliseeritud kõrvalehoidjaid ja muid illegaale	32
Konfiskeeritud relvi:	
kuulipildujaid	5
automaate	6
vintpüsse	21
Võrku on värvatud:	
marsruutagente	3
salajasi informaatoreid	16

Võrumaal ja Valgamaal (ühendatud operatiivgrupi ülem Eesti NSV NKGB rahvakomissari asetäitja riikliku julgeoleku alampolkovnik sm. MIHHAILOV)

Arreteeritud bandiite ja muid vaenulikke elemente	50 isikut
Ilmus vabatahtlikult "Omakaitse" liikmeid, desertööre, kõrvalehoidjaid ja muid illegaale	63 isikut
Värvatud agentuurvõrku	110 isikut
Konfiskeeritud relvi	30 ühikut

Läänemaal (operatiivgrupi ülem ENSV NKVD banditismivastase võitluse osakonna 2. jaoskonna ülem riikliku julgeoleku kapten sm. GAVRILEVITŠ)

Likvideeritud täielikult bandiidigruppe ja illegaalide gruppe	3
Likvideeritud gruppe osaliselt	1
Liikmete üldarv	43 isikut
(nimestik lisatakse)	
Kokku koos üksikute ja abistajatega	68 isikut

Neist:

Tapetud	5
Arreteeritud	45
Legaliseeritud	18

Konfiskeeritud relvi:

Kuulipildujaid	3
Automaate	4
Vintpüsse	38
Revolvreid	11
Granaate	7
Lahingpadruneid	4500

Agentuurvõrku värvatud salajasi informaatoreid 7

Pärnumaal (operatiivgrupi ülem ENSV NKVD banditismivastase võitluse osakonna 1. jaoskonna ülem riikliku julgeoleku kapten MILJAVSKI)

Legaliseeritud täielikult	3 gruppi
Koosnesid "Omakaitse" liikmetest ja kõrvalehoidjatest üldarvuga	35 isikut
Konfiskeeritud relvi:	
Vintpüsse	3
Automaate	1
Lahingpadruneid	500

Kokku 5 operatiivgrupis 1945. aasta 5. aprilliks:

Likvideeritud bandiitlik-mässulisi gruppe ja kõrvalehoidjaist koosnevaid gruppe täielikult	28
Osaliselt	7
Liikmete üldarvuga	250
Kokku koos üksikute ja abistajatega	645

Neist:

Tapetud 13

Arreteeritud 392

Legaliseeritud 263

Sealhulgas 9 gruppi

Liikmete üldarvuga 113 isikut

Konfiskeeritud relvi:

Kuulipildujaid 39

Vintpüsse 185

Automaate 17

Revolvreid 19

Granaate 7

Lahingpadruneid 5500

Agentuurvõrku värvatud:

Agente 11

Salajasi informaatoreid 178

Eesti NSV NKVD-NKGB operatiiv-sõjaliste gruppide töö vabariigi maakondades jätkub.

Tulemustest kanname ette täiendavalt.

LISA: Plaan ja paigutus Virumaa kohta.⁸

Eesti NSV Siseasjade Rahvakomissar
riikliku julgeoleku komissar
(RESEV)

“ ” aprillil 1945

Tallinnas

ERAF, f. 131SM, n. 1, s. 25

Publikatsioon on valminud ETF-i grandi 7523 raames.

Tõnu Tannberg

(1961)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo erialal. Ajaloodoktor (1996). Praegu Tartu Ülikooli eesti ajaloo õppetooli dotsent ja riigiarhivaari nõunik. Peamised uurimisvaldkonnad: Baltikumi sõjaajalugu 18.–20. sajandil, esimene eestikeelne ajaleht ja poliitilised olud Nõukogude Eestis.

⁸ Lisa ei publitseerita.